

Волошина Владлена Костянтинівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСАДИ БЕЗПОСЕРЕДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗАНЬ, РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Кримінальний процесуальний закон закріпив систему засад кримінального провадження, у ст. 7 КПК. Так, засада безпосередності дослідження показань, речей і документів також знайшла своє відображення у ст. 23 КПК. Крім того, слід зазначити, що безпосередність дослідження доказів судом є міжгалузевою засадою, закріплена всіма процесуальними кодексами. Наприклад, у відповідності зі ст. 210 ГПК, «суд під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази у справі: ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази». Відповідно до ст. 213 ЦПК, «суд під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази в справі». Ст. 211 КАС встановлює, що «суд під час розгляду справи повинен безпосередньо дослідити докази у справі: ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази».

КПК не визначає що розуміється під поняттям «безпосередньо». Так Верховний Суд в своїй постанові вказав, що відповідна засада кримінального провадження деталізується, зокрема, у нормах статей 357-359 КПК, де встановлено порядок дослідження під час судового розгляду окремо таких доказів як речі, документи, звуко- і відеозаписи. Для дотримання цих вимог достатньо, щоб в учасників був доступ до документів та речей для їх огляду та

ознайомлення, також можливість учасникам звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю, поставити запитання по речах та документах свідкам, експертам, спеціалістам, а також заявити клопотання про оголошення у судовому засіданні документів з викладом відомостей, що містяться у них та мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, необхідним є і відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису в залі судового засідання із наступним заслуховуванням доводів учасників провадження (<https://reustr.court.gov.ua/Review/106574687>)

Науковці по різному розглядають дану засаду. На нашу думку, визначати цей принцип слід не як певний обов'язок або сукупність норм, а як правове положення, яке зобов'язує суб'єктів, які мають певні повноваження щодо здійснення кримінальної процесуальної діяльності приймати процесуальні рішення на підставі особисто сприйнятих, досліджених та оцінених доказів, та права інших суб'єктів приймати участь у процесуальних діях.

На нашу думку, до елементів принципу безпосередності дослідження доказів слід віднести: особисте сприйняття доказів особами, які їх оцінюють; обґрунтування рішення доказами, сприйнятими та оціненими особисто. Ці всі положення стосуються не тільки суду під час здійснення судового провадження, а й відносяться до слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді. Отже, треба зазначити, що реалізація даної засади має місце не тільки під час судового розгляду, а й на стадії досудового розслідування.

При цьому, на нашу думку, встановлення безпосереднього контакту із учасниками процесу, є одним з елементів особистого сприйняття доказів особами, які їх оцінюють, а не самостійним елементом принципу безпосередності дослідження доказів.

На досудовому розслідуванні для реалізації засади безпосередності є також реальні можливості по встановленню органами досудового розслідування безпосереднього контакту з учасниками кримінального провадження, а саме під час залучення до проведення процесуальних дій учасників кримінального процесу. Так, безпосередній контакт встановлюється при визнанні осіб

відповідними учасниками процесу, роз'ясненні їм прав і обов'язків, при залученні їх до провадження інших процесуальних і слідчих (розшукових) дій.

Як зазначалося вище, принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів поширюється і на стадію досудового розслідування. Дія принципу безпосередності дослідження показань, речей і документів під час досудового розслідування проявляється також у можливості: а) особисто проводити процесуальні дії у кримінальному провадженні, яке перебуває в провадженні органів, які його проводять, або безпосередньо сприймали відомості про встановлювані у провадженні обставини; б) приймати рішення на основі встановлених і перевірених у провадженні відомостей; в) встановлювати безпосередній контакт із учасниками процесу, забезпечуючи їм можливість реально реалізувати свої права на цьому етапі.

Так, наприклад, у діяльності слідчого судді можна прослідити застосування даної засади. Слідчий суддя досліджує перевіряє кожний доказ окремо так і у взаємозв'язку з іншими доказами, оцінює їх для того щоб встановити повне й об'єктивне уявлення про фактичні обставини конкретного кримінального провадження. Недотримання засади безпосередності дослідження показань, речей і документів призводить до порушення інших засад кримінального провадження, у тому числі презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, змагальності сторін і свободи в поданні ними своїх доказів та у доведенні перед судом їх переконливості.

Слідчий, за загальним правилом, зобов'язаний особисто провадити слідчі (розшукові) дії. Відповідно до ст.94 КПК «слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення». Слідчий, прокурор повинні перевірити докази, одержані іншими

уповноваженими особами, оцінити їх на загальних підставах, а у випадку необхідності та доцільності – повторно провести слідчі (розшукові) дії. При визначенні допустимості доказу дізнавач, слідчий, прокурор застосовують формальні вимоги закону щодо джерел доказу, способу його збирання, порядку збирання, суб'єкта отримання, процесуального оформлення. З позицій внутрішнього переконання, як правило, слідчий, дізнавач, прокурор оцінюють лише належність доказів.

Для складання обвинувального акту необхідно встановити усі обставини, вказані у ст. 91 КПК України, на підставі належних та допустимих доказів. Для закриття кримінального провадження достатньо встановити відсутність події кримінального правопорушення. Для обрання запобіжного заходу необхідно встановити наявність ризиків, передбачених ст.177 КПК.

Окремі положення кримінального процесуального закону встановлюють, що з метою забезпечення найбільш повного і об'єктивного розслідування керівник органу досудового розслідування може відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування. Однак конкретних підстав такого передання КПК не встановлює. КПК у цьому випадку також не вимагає від слідчого повторно провадити ті слідчі (розшукові) дії, які вже здійснювалися. Однак необхідність їх провадження залежить від наступних чинників: а) підстав передачі (поважні причини, відвід, самовідвід, упереджене ставлення слідчого до розслідування); б) рішень, які приймалися у провадженні (чи було попереднє розслідування зупинено, чи закрито); в) на якому етапі передано кримінальне провадження (на початку розслідування або для його закінчення). На нашу думку, у КПК необхідно передбачити, що у разі передання матеріалів кримінального провадження слідчому у зв'язку з відводом, самовідводом, упередженим ставленням слідчого до розслідування, слідчий, повинен провести повторно усі слідчі (розшукові) дії. Це пов'язано із тим, що

немає упевненості у достовірності результатів цих слідчих (розшукових) дій у зв'язку з наявністю обставин, які виключають участь слідчого у кримінальному провадженні, або у разі неефективного досудового розслідування. У решті випадків це питання повинно вирішуватися за розсудом слідчого.

Принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів щодо учасників кримінального провадження знаходить свій прояв у наданні їм права ознайомитися з матеріалами кримінального провадження. Так, стаття 221 КПК України зобов'язує прокурора, слідчого у процесі досудового розслідування за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування (за деякими виключеннями) для ознайомлення, під час якого особа, яка його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії. Відповідно до ч. 6 ст. 223 КПК України слідча (розшукова) дія проводиться за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній.

Певні обмеження засади безпосередності дослідження доказів здійснюється і при проведенні розслідування кримінального правопорушення групою слідчих або слідчо-оперативною групою. Слід зазначити, що проблема із забезпеченням даної засади виникає перш за все тому, що діяльність слідчих груп практично не урегульована у КПК, а наявність слідчо-оперативних груп у ньому взагалі не передбачена; тобто слідчо-оперативні групи діють лише на підставі відомчих наказів.

Отже, засада безпосередності дослідження показань, речей і документів реалізується не тільки під час судового розгляду кримінального провадження, а й під час проведення досудового розслідування відповідними органами.